“HIBAT UL-HAQOYIQ” DOSTONIDA XALQ HIKMATLARINING BADIIY TALQINI VA ODOB-AXLOQ MASALALARI

Samiyeva Mahliyo Jalolovna
Buxoro shahar 12-umumta'lim maktabi oliy toifali o‘qituvchisi
E-mail: samiyevamahliyo@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.22049580

Annotatsiya. Mazkur maqolada turkiy mumtoz adabiyotning muhim yodgorliklaridan biri bo‘lgan Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” dostonida xalq hikmatlarining badiiy talqini, ularning axloqiy-ta’limiy mazmuni hamda inson ma’naviy kamolotini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi. Asarda ilm-ma’rifat, odob, kamtarlik, saxovat, rostgo‘ylik, tilni tiyish, yaxshilik qilish, insoniylik va jaholatdan uzoqlashish kabi masalalarning xalq donishmandligi bilan uyg‘un holda ifodalanishi ochib beriladi. Dostonning didaktik xarakteri xalq og‘zaki ijodiga xos maqol, matal, hikmatli ibora va umumlashma fikrlar bilan chambarchas bog‘liq ekani ko‘rsatiladi. Ahmad Yugnakiy xalqning ko‘p asrlik hayotiy tajribasini badiiy-estetik qayta ishlab, uni axloqiy-falsafiy mazmun bilan boyitgan. Tadqiqot davomida dostonning til va uslub xususiyatlari, hikmatli fikrlarning kompozitsion vazifasi, obrazlar tizimidagi axloqiy qarama-qarshiliklar hamda asarning tarbiyaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Natijalar “Hibat ul-haqoyiq”ning nafaqat adabiy yodgorlik, balki turkiy xalqlarning axloqiy-ma’naviy tafakkurini aks ettiruvchi muhim manba ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Ahmad Yugnakiy, “Hibat ul-haqoyiq”, xalq hikmatlari, maqol, matal, odob-axloq, didaktik adabiyot, ilm-ma’rifat, ma’naviyat, axloqiy tarbiya, mumtoz adabiyot, turkiy adabiyot.

Abstract. This article analyzes the artistic interpretation of folk wisdom and moral-ethical issues in Ahmad Yugnaki’s “Hibat ul-Haqayiq”, one of the important monuments of Turkic classical literature. The study focuses on the representation of knowledge, morality, modesty, generosity, honesty, restraint in speech, kindness, humanity, and rejection of ignorance through forms and ideas closely connected with folk wisdom. It is argued that the didactic nature of the work is organically connected with proverbs, aphorisms, figurative expressions, and generalized observations characteristic of oral folk literature. Ahmad Yugnakiy artistically transformed the collective life experience of the people and enriched it with ethical and philosophical meaning. The article examines the linguistic and stylistic features of the poem, the compositional role of proverbial wisdom, moral contrasts in the system of ideas and characters, and the educational potential of the work. The findings demonstrate that “Hibat ul-Haqayiq” is not merely a literary monument but also an important source reflecting the moral and spiritual worldview of Turkic peoples.

Keywords: Ahmad Yugnakiy, “Hibat ul-Haqayiq”, folk wisdom, proverb, moral values, didactic literature, knowledge, ethics, spirituality, Turkic literature.

Аннотация. В данной статье анализируется художественная интерпретация народной мудрости в эпической поэме «Хибат уль-хакойик» Ахмеда Югнаки, одном из важных памятников классической тюркской литературы, её морально-воспитательное содержание и роль в формировании духовной зрелости человека. Произведение раскрывает гармоничное выражение таких вопросов, как знание и просвещение, порядочность, смирение, щедрость, правдивость, сдержанность, совершение добра, гуманность и дистанцирование от невежества, с помощью народной мудрости. Показано, что дидактический характер эпоса тесно связан с пословицами, изречениями, мудрыми фразами и обобщениями, характерными для народной устной литературы. Ахмед Югнаки художественно и эстетически переработал многовековой жизненный опыт народа, обогатив его морально-философским содержанием. В исследовании анализируются лингвистические и стилистические особенности эпоса, композиционная функция мудрых мыслей, моральные противоречия в системе образов и воспитательный потенциал произведения. Результаты показывают, что «Хибат уль-хакойик» — это не только литературный памятник, но и важный источник, отражающий нравственное и духовное мышление тюркских народов.

Ключевые слова: Ахмад Югнакий, «Хибат уль-хакойик», народная мудрость, пословица, изречение, этикет, дидактическая литература, наука и просвещение, духовность, нравственное воспитание, классическая литература, тюркская литература.

Kirish. Turkiy xalqlar adabiy tafakkuri taraqqiyotida didaktik yo‘nalish alohida o‘rin tutadi. Ushbu yo‘nalishning shakllanishida insonni ma’naviy kamolotga yetaklash, jamiyatdagi axloqiy munosabatlarni tartibga solish, ilm va ma’rifatni ulug‘lash hamda yosh avlodni ezgulikka undash kabi g‘oyalar muhim ahamiyat kasb etgan. Turkiy adabiyot tarixida Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilig”, Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq”, Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘otit turk” kabi asarlari ana shu ma’naviy-estetik an’ananing yorqin namunalaridir.

Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” asari mazmun-mohiyati, g‘oyaviy yo‘nalishi va badiiy xususiyatlari jihatidan o‘z davrining yuksak ma’naviy ehtiyojlarini aks ettirgan. Asarning nomi “Haqiqatlar tuhfasi” mazmunini anglatib, uning asosiy maqsadi insonni to‘g‘ri yo‘lga boshlash, ilmning qadrini anglatish, jaholatdan qaytarish va komil axloq mezonlarini targ‘ib etishdan iborat. Dostonda ilgari surilgan ko‘plab g‘oyalar xalqning kundalik hayot tajribasi, axloqiy qarashlari va asrlar davomida shakllangan donishmandlik an’analari bilan uyg‘unlashib ketgan. Ayniqsa, insonning tili, so‘zi va muomalasi bilan bog‘liq masalalar, yaxshilik va yomonlikning oqibatlari, saxovat va baxillik, kamtarlik va kibr, ilm va jaholat o‘rtasidagi qarama-qarshiliklar xalq hikmatlariga xos umumlashma ruhda talqin etiladi.

Xalq hikmati — muayyan xalqning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi, axloqiy mezonlari va estetik qarashlarini ixcham hamda obrazli shaklda ifodalovchi ma’naviy hodisadir. Maqol, matal, aforizm, hikmatli ibora va xalqona o‘gitlar orqali insonning hayotiy tajribasi avloddan avlodga uzatiladi. Shuning uchun xalq hikmatlari badiiy adabiyot uchun nafaqat til materiali, balki muhim g‘oyaviy-estetik manba ham hisoblanadi. “Hibat ul-haqoyiq”da xalq donishmandligining ta’siri, avvalo, asarning ifoda usulida namoyon bo‘ladi. Muallif

murakkab falsafiy va axloqiy fikrlarni sodda, lo‘nda, xalqchil hamda ta’sirchan shaklda bayon etishga intiladi. Shu sababli dostonning ko‘plab baytlarida maqol va hikmatlarga xos umumlashma xususiyatni ko‘rish mumkin.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, globallashuv va axborot texnologiyalari jadallashgan hozirgi davrda yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi masalasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishda mumtoz adabiyot namunalaridan foydalanish samarali vositalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan, “Hibat ul-haqoyiq”dagi xalq hikmatlari va odob-axloq masalalarini ilmiy jihatdan o‘rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki pedagogika va ma’naviy-ma’rifiy tarbiya uchun ham muhimdir. Tadqiqotning asosiy maqsadi “Hibat ul-haqoyiq” dostonida xalq hikmatlarining badiiy talqinini aniqlash, ularning asar g‘oyaviy mazmunidagi o‘rnini ko‘rsatish hamda odob-axloq masalalarining xalqona tafakkur bilan bog‘liqligini ilmiy tahlil qilishdan iborat.

Mazkur maqsaddan kelib chiqib quyidagi vazifalar belgilandi:

- “Hibat ul-haqoyiq”ning didaktik mohiyatini aniqlash;
- dostonda xalq hikmatlarining qo‘llanish xususiyatlarini o‘rganish;
- maqol, matal va hikmatli fikrlarning badiiy vazifalarini tahlil qilish;
- ilm va jaholat, yaxshilik va yomonlik, saxovat va baxillik, kamtarlik va kibr kabi axloqiy qarama-qarshiliklarni ochib berish;
- asarda til odobi va insonlararo munosabat masalalarining talqinini ko‘rsatish;
- dostonning zamonaviy ma’naviy-axloqiy tarbiyadagi ahamiyatini asoslash.

Adabiyotlar tahlili. Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” asari turkiy adabiyot tarixining qadimiy va muhim yodgorliklaridan biri sifatida ko‘plab adabiyotshunoslarning e’tiborini tortib kelgan. Asarning tadqiqi, avvalo, uning qo‘lyozma nusxalari, matn xususiyatlari, tili, janriy tabiati, g‘oyaviy mazmuni va badiiy xususiyatlarini aniqlash bilan bog‘liq.

“Hibat ul-haqoyiq”ni o‘rganishda o‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi bo‘yicha yaratilgan ilmiy tadqiqotlar muhim manba vazifasini bajaradi. Asarning Yusuf Xos Hojib “Qutadg‘u bilig”i bilan g‘oyaviy-tipologik jihatdan yaqinligi ham ko‘plab tadqiqotlarda qayd etilgan. Har ikki asarda ham davlat, jamiyat va inson munosabatlaridan tashqari, ilm, aql, adolat, axloq va odob masalalariga katta e’tibor beriladi. Turkiy adabiyotning ilk yozma yodgorliklarini o‘rgangan olimlar xalq og‘zaki ijodi va yozma adabiyot o‘rtasidagi uzviy aloqaga alohida e’tibor qaratadilar. Bu jihat “Hibat ul-haqoyiq” uchun ham muhimdir. Chunki asarda xalq og‘zaki ijodiga xos qisqa, lo‘nda va obrazli fikrlash usuli yozma adabiyotning badiiy imkoniyatlari bilan uyg‘unlashadi. Adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan xalq hikmatlarining badiiy asardagi vazifasini bir necha yo‘nalishda ko‘rish mumkin. Birinchidan, ular asarning g‘oyaviy mazmunini kuchaytiradi. Ikkinchidan, muallif fikrini xalqona va tushunarli shaklda ifodalash imkonini beradi. Uchinchidan, hikmatlar asarning tarbiyaviy ta’sirchanligini oshiradi. To‘rtinchidan, ular muallifning axloqiy qarashlarini umumxalq tajribasi bilan bog‘laydi.

“Hibat ul-haqoyiq”dagi xalq hikmatlari bevosita maqol shaklida kelishidan tashqari, maqolga xos mantiqiy tuzilma, qarama-qarshi qo‘yish, sabab-natija munosabati, umumlashtirish va qisqa xulosa chiqarish usullari orqali ham namoyon bo‘ladi. Shu jihatdan doston xalq og‘zaki ijodi bilan yozma adabiyot o‘rtasidagi badiiy-estetik aloqalarni o‘rganish

uchun muhim manbadir. Tadqiqotlarda Ahmad Yugnakiyning axloqiy qarashlari ham alohida o‘rganilgan. Muallif insonni komillikka yetaklovchi asosiy omillar sifatida ilm, aql, odob, saxovat, rostgo‘ylik va kamtarlikni ko‘rsatadi. Jaholat, yolg‘onchilik, baxillik, kibr va behuda so‘zlash esa insonni ma’naviy tubanlikka olib boruvchi illatlar sifatida talqin qilinadi. Mavjud ilmiy qarashlarni umumlashtirib aytganda, “Hibat ul-haqoyiq” tadqiqotchilar tomonidan asosan uch asosiy yo‘nalishda o‘rganilgan: birinchisi — matnshunoslik va manbashunoslik; ikkinchisi — adabiy-badiiy va janriy xususiyatlar; uchinchisi — axloqiy-didaktik mazmun. Mazkur maqolada esa xalq hikmatlarining aynan odob-axloq masalalarini badiiy ifodalashdagi funksiyasiga ustuvor e’tibor qaratiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tarixiy-adabiy, qiyosiy-tipologik, semantik, badiiy-estetik hamda hermenevtik tahlil usullaridan foydalanildi. Tarixiy-adabiy metod orqali “Hibat ul-haqoyiq”ning yaratilish muhiti va turkiy didaktik adabiyot taraqqiyotidagi o‘rni ko‘rib chiqildi. Qiyosiy-tipologik metod yordamida dostondagi xalq hikmatlari va xalq og‘zaki ijodiga xos an’analar o‘rtasidagi umumiyliklar aniqlandi. Semantik tahlil asosida hikmatli fikrlarning mazmuniy qatlamlari, xususan, ilm, odob, saxovat, til madaniyati va insoniylik bilan bog‘liq jihatlari ochib berildi. Badiiy-estetik tahlil orqali xalq hikmatlarining kompozitsion va stilistik vazifalari aniqlanib, ularning muallif pozitsiyasini ifodalashdagi roli baholandi. Hermenevtik yondashuv esa doston matnidagi axloqiy-falsafiy mazmunni tarixiy-madaniy kontekstda talqin qilish imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. “Hibat ul-haqoyiq”ning asosiy xususiyati uning didaktik ruh bilan sug‘orilganidir. Doston muallifi inson hayotining turli jabhalariga oid axloqiy masalalarni o‘quvchiga nasihat va hikmatlar orqali yetkazadi. Bunday usul xalq og‘zaki ijodidagi pand-nasihat an’analariga yaqin turadi. Xalq hikmatlarining asosiy belgilaridan biri — hayotiy tajribani umumlashtirishdir. Ahmad Yugnakiy ham shaxsiy fikrini faqat nazariy mulohaza tarzida emas, balki insoniyat tajribasi bilan uyg‘un holda ifodalashga intiladi. Shu sababli dostonning ko‘plab fikrlari hayotiy kuzatishlar asosida shakllangan xalqona hikmatlar ohangini eslatadi. Muallifning maqsadi oddiy axloqiy qoidalarni sanab o‘tish emas, balki ularni insonning kundalik hayoti bilan bog‘lashdir. Masalan, ilmning foydasi haqida fikr yuritilganda ilm insonning mavqeini oshiruvchi, jaholatdan qutqaruvchi va to‘g‘ri yo‘l ko‘rsatuvchi kuch sifatida talqin qilinadi. Bunday qarash xalqning “ilm — insonning ziynati” mazmunidagi umumiy tasavvurlari bilan uyg‘undir. Dostonning hikmatli fikrlarida sabab va oqibat munosabati ham kuchli. Inson qanday amal qilsa, uning oqibatini ko‘rishi haqidagi qarash xalq maqollarining asosiy mazmuniy xususiyatlaridan biridir. Ahmad Yugnakiy bu tamoyilni badiiy-falsafiy darajaga ko‘taradi.

Ilm va jaholat qarama-qarshiligining xalqona talqini. Dostonning yetakchi g‘oyalaridan biri — ilmni ulug‘lash va jaholatni qoralashdir. Ahmad Yugnakiy uchun ilm faqat ma’lumotlar majmui emas, balki insonni axloqan yuksaltiruvchi kuchdir. Muallif ilmli insonni jamiyat uchun foydali, fikrlaydigan va to‘g‘ri yo‘lni tanlay oladigan shaxs sifatida ko‘rsatadi. Jaholat esa insonning o‘z imkoniyatlarini anglay olmasligiga, noto‘g‘ri qarorlar qabul qilishiga va ma’naviy tubanlashishiga sabab bo‘ladi. Bu g‘oya xalq hikmatlarida ham keng uchraydi. O‘zbek xalq maqollarida bilim, aql, hunar va kitobga ijobiy munosabat juda

ko‘p uchrashi bejiz emas. Ahmad Yugnakiy ham ana shu xalqona qarashni yozma adabiyotning falsafiy imkoniyatlari bilan boyitadi. Dostondagi ilm masalasi shaxsiy manfaat bilan cheklanmaydi. Ilm insonning o‘zini anglashiga, jamiyatda to‘g‘ri munosabatlar o‘rnatishiga va yaxshilik bilan yomonlikni farqlashiga xizmat qilishi kerak. Shu jihatdan asardagi ilm tushunchasi bugungi ta’lim konsepsiyalaridagi ma’naviy-axloqiy kompetensiya g‘oyasi bilan hamohangdir.

Odob va insoniy fazilatlarning badiiy talqini. “Hibat ul-haqoyiq”da odob insonning jamiyatdagi mavqeini belgilovchi muhim mezon sifatida tasvirlanadi. Insonning boyligi, mansabi yoki tashqi ko‘rinishidan ko‘ra uning odobi, bilimi va xulqi ustun qo‘yiladi. Dostonda kamtarlik alohida qadriyat sifatida namoyon bo‘ladi. Kamtarlik insonning ichki yetukligini ko‘rsatadigan belgi sifatida talqin qilinadi. Kibr esa insonni o‘z imkoniyatlarini noto‘g‘ri baholashga olib boruvchi illat sifatida qoralanadi. Bu jihatdan xalq hikmatlaridagi “kamtar odam elga yoqar” mazmunidagi qarashlar bilan doston g‘oyalari o‘rtasida katta mushtaraklik mavjud. Xalq tafakkurida ham kamtarlik, shirinso‘zlik va odamoxunlik yuksak qadrlanadi. Ahmad Yugnakiy odobni faqat tashqi muomala madaniyati sifatida emas, balki insonning ichki ma’naviy dunyosini ifodalovchi tushuncha sifatida talqin qiladi. Shuning uchun odobli inson — o‘z so‘zini, xatti-harakatini va istaklarini nazorat qila oladigan shaxsdir.

Til odobi va so‘z masalasi. Dostondagi eng muhim axloqiy masalalardan biri — til va so‘zdan foydalanish madaniyatidir. Muallif insonning tili orqali uning ma’naviy qiyofasi namoyon bo‘lishini ta’kidlaydi. Xalq og‘zaki ijodida ham til va so‘zga doir maqollar nihoyatda ko‘p. “Yaxshi so‘z — jon ozig‘i”, “Til — dil kaliti”, “O‘ylab gapir” kabi mazmuniy qarashlar xalqning so‘zga munosabatini ifodalaydi. “Hibat ul-haqoyiq”da ham so‘zning inson hayotidagi kuchi, ortiqcha gapning zarari va o‘ylab so‘zlash zarurati keng yoritiladi. Ahmad Yugnakiy nazarida til inson uchun katta imkoniyat ham, xavf manbai ham bo‘lishi mumkin. Yaxshi so‘z odamlar o‘rtasida mehr-oqibatni kuchaytirsa, yomon yoki o‘ylamay aytilgan so‘z adovatga sabab bo‘lishi mumkin. Bu qarash bugungi kommunikativ madaniyat nuqtayi nazaridan ham dolzarbdir. Ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli kommunikatsiya sharoitida insonning har bir so‘zi katta auditoriyaga tez yetib borishi mumkin. Shu jihatdan “Hibat ul-haqoyiq”dagi til odobi haqidagi qarashlar zamonaviy axborot madaniyati bilan ham bog‘lanadi.

Saxovat va baxillik masalasi. Dostonda insonning ijtimoiy fazilatlari orasida saxovat ham muhim o‘rin egallaydi. Saxovat — nafaqat moddiy yordam berish, balki boshqalarga yaxshilik qilish, muhtojga ko‘maklashish, insonlar bilan ezgu munosabat o‘rnatish kabi keng ma’nolarni anglatadi. Baxillik esa insonning ma’naviy dunyosini toraytiruvchi illat sifatida talqin qilinadi. Xalq donishmandligida ham saxiylik ulug‘lanib, baxillik qoralangan. Ahmad Yugnakiy bu xalqona qarashni axloqiy-falsafiy mazmun bilan chuqurlashtiradi. Muallif uchun insonning qadr-qimmati uning jamiyatga qanday foyda keltirishi bilan ham belgilanadi. Demak, shaxsiy manfaatni mutlaq ustun qo‘yish emas, balki boshqalarga naf keltirish insoniylikning muhim mezonlaridan biridir.

Rostgo‘ylik va halollik. Rostgo‘ylik “Hibat ul-haqoyiq”dagi muhim axloqiy qadriyatlardan biridir. Insonning so‘zi bilan amali o‘rtasidagi uyg‘unlik uning ma’naviy yetukligini ko‘rsatadi. Yolg‘on esa ishonchni yemiruvchi va insonlar o‘rtasidagi munosabatlarni buzuvchi illat sifatida qaraladi. Xalq maqollarida ham rostlik va halollik

doimo yuksak qadrlanadi. “Rost so‘z — qilichdan o‘tkir” kabi xalqona qarashlar bilan dostonning axloqiy konsepsiyasi o‘rtasida mazmuniy yaqinlik mavjud. Yugnakiyning badiiy mahorati shundaki, u rostgo‘ylikni abstrakt tushuncha sifatida emas, balki insonning kundalik hayoti va jamiyatdagi obro‘si bilan bog‘laydi. Halol insonning so‘zi ishonchli, munosabati barqaror va jamiyatdagi mavqei mustahkam bo‘lishi haqidagi qarash ilgari suriladi.

Kamtarlik va kibrning badiiy qarama-qarshiligi. Dostonning axloqiy tizimida qarama-qarshi tushunchalar muhim badiiy vosita sifatida qo‘llanadi. Ilm va jaholat, saxovat va baxillik, rostlik va yolg‘on, kamtarlik va kibr kabi juftliklar orqali inson xulqining ikki xil yo‘nalishi ko‘rsatiladi. Kamtarlik ijobiy fazilat sifatida talqin qilinadi. Kibr esa insonning o‘zini haddan tashqari yuqori baholashi, boshqalarni mensimasligi va ma’naviy tanazzulga yuz tutishiga sabab bo‘luvchi illatdir. Bunday qarama-qarshi tasvirlash xalq og‘zaki ijodiga xos bo‘lgan didaktik usuldir. Xalq maqollarida ham yaxshilik va yomonlik ko‘pincha parallel tarzda beriladi. Ahmad Yugnakiy mazkur usulni yozma adabiyotda yanada tizimli va falsafiy shaklda qo‘llaydi.

“Hibat ul-haqoyiq”ning zamonaviy tarbiyaviy ahamiyati. Bugungi kunda yosh avlodni ma’naviy yetuk, mustaqil fikrlaydigan, mas’uliyatli va axloqiy qadriyatlarga hurmat bilan qaraydigan shaxs sifatida tarbiyalash ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biridir. Bu jarayonda mumtoz adabiyot namunalaridan samarali foydalanish katta imkoniyat yaratadi. “Hibat ul-haqoyiq”dagi ilmga intilish, ustozni hurmat qilish, kattalarga ehtirom, kichiklarga g‘amxo‘rlik, kamtarlik, rostgo‘ylik, saxovat va shirinso‘zlik kabi qadriyatlar bugungi yoshlar tarbiyasida ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Asarni ta’lim jarayonida o‘rganishda faqat matnni yodlash yoki mazmunini qayta hikoya qilish bilan cheklanmaslik kerak. Undagi hikmatli fikrlarni zamonaviy hayotiy vaziyatlar bilan qiyoslash, o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi va axloqiy xulosa chiqarishiga imkon yaratish maqsadga muvofiq. Masalan, til odobi haqidagi fikrlarni bugungi ijtimoiy tarmoqlardagi muloqot madaniyati bilan, ilm haqidagi qarashlarni raqamli ta’lim bilan, saxovat va insoniylik masalalarini ijtimoiy hamkorlik bilan bog‘lash mumkin. Shunday yondashuv dostonni faqat tarixiy-adabiy yodgorlik sifatida emas, balki zamonaviy tarbiya uchun faol ma’naviy manba sifatida qabul qilish imkonini beradi.

Xulosa. Ahmad Yugnakiyning “Hibat ul-haqoyiq” dostoni turkiy xalqlar adabiy tafakkurining yuksak namunalaridan biri bo‘lib, unda xalq donishmandligi va yozma adabiyot an’analari o‘zaro uyg‘unlashgan. Asarning asosiy g‘oyaviy yo‘nalishini insonni ma’naviy-axloqiy kamolotga yetaklash, ilm va ma’rifatni ulug‘lash hamda jaholat va axloqiy illatlardan qaytarish tashkil etadi. Tadqiqot natijasida dostonning badiiy tizimida xalq hikmatlari muhim funksional vazifalarni bajarishi aniqlandi. Ular muallif fikrini umumlashtirish, axloqiy xulosani kuchaytirish, badiiy ta’sirchanlikni oshirish va o‘quvchini muayyan xulosaga yo‘naltirishga xizmat qiladi. “Hibat ul-haqoyiq”da xalq hikmatlari, avvalo, ilm va jaholat, yaxshilik va yomonlik, saxovat va baxillik, rostgo‘ylik va yolg‘onchilik, kamtarlik va kibr kabi axloqiy qarama-qarshiliklar orqali badiiy talqin etiladi. Bunday qarama-qarshiliklar xalq og‘zaki ijodining didaktik an’analariga tayanadi. Dostonning muhim jihatlaridan biri — insonning ichki dunyosi va tashqi xatti-harakatlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatishdir. Ilmli bo‘lishning o‘zi yetarli emas; inson o‘z bilimini

odob, kamtarlik, halollik va ezgulik bilan uyg‘unlashtirishi kerak. Shu jihatdan asarda ilm va axloq bir-birini to‘ldiruvchi tushunchalar sifatida namoyon bo‘ladi. Til odobi masalasi ham dostonning dolzarb g‘oyalaridan biridir. Insonning so‘zi uning ma’naviy qiyofasini belgilashi, o‘ylamay aytilgan so‘z esa salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkinligi haqidagi qarashlar bugungi kommunikativ va media muhitida ham o‘z ahamiyatini saqlab qolmoqda. Umuman, “Hibat ul-haqoyiq”da xalq hikmatlarining badiiy talqini milliy ma’naviyatning uzviy tarkibiy qismi bo‘lgan axloqiy qadriyatlarni avloddan avlodga yetkazishning samarali vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Asardagi odob-axloq konsepsiyasi bugungi ta’lim va tarbiya jarayonida ham samarali foydalanish mumkin bo‘lgan muhim ma’naviy manbadir. Shu sababli “Hibat ul-haqoyiq”ni zamonaviy adabiy-ta’limiy jarayonda o‘rganish, undagi xalq hikmatlarini semantik va poetik jihatdan tadqiq etish, ularning yoshlar ma’naviy-axloqiy tarbiyasidagi imkoniyatlarini aniqlash dolzarb ilmiy va amaliy vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ahmad Yugnakiy. Hibat ul-haqoyiq. – Toshkent: Fan, 1971.
2. Alisher Navoiy. Mukammal asarlar to‘plami. – Toshkent: Fan.
3. Bertels E. E. Izbrannye trudy po istorii literatury i kultury Vostoka. – Moskva: Nauka.
4. Fitrat A. O‘zbek adabiyoti namunalari. – Toshkent: Fan.
5. Hojib Yusuf Xos. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Fan.
6. Koshg‘ariy M. Devonu lug‘otit turk. – Toshkent: Fan.
7. Mallayev N. M. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi.
8. Rahmonov N. O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan.
9. Rustamov A. So‘z xususida so‘z. – Toshkent: O‘zbekiston.
10. To‘xliyev B. O‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Yangi asr avlodi.
11. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi.
12. Quronov D. Adabiyotshunoslikka kirish. – Toshkent: Fan.
13. Hojiahmedov A. Mumtoz badiiyat malohati. – Toshkent: Sharq.
14. Boltaboyev H. Mumtoz so‘z sehri. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.
15. O‘zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq.
16. O‘zbek adabiyoti tarixi. 1-jild. – Toshkent: Fan.
17. O‘zbek folklori ocherklari. – Toshkent: Fan.
18. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.
19. Navoiy A. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: Fan.
20. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig. – Toshkent: Sharq.